

האוכלוסייה החרדית בישראל: מאפיינים, צרכים וחסמים בצריכת שירותי רווחה

דוח מחקר לקראת היערכות
משרד הרווחה והביטחון החברתי
לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית

אלישע בן מאיר

הדר שני

סמדר סומך

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק
עיצוב גרפי: אפרת ספיקר

המחקר הוזמן על ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי ומומן בסיועו

הצעה לציטוט (APA):

בן מאיר, א', שני, ה' וסומך, ס' (2026). האוכלוסייה החרדית בישראל: מאפיינים, צרכים
וחסמים בצריכת שירותי רווחה: דוח מחקר לקראת היערכות משרד הרווחה והביטחון
החברתי לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית. דמ-086-26. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

מכון מאיר-ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

רקע

האוכלוסייה החרדית היא הקבוצה באוכלוסייה שגדלה בקצב המהיר ביותר מבין הקבוצות באוכלוסייה בישראל. בשנת 2023 מנתה האוכלוסייה החרדית 1,334,909 פרטים, והיוותה 13.3% מכלל אוכלוסיית ישראל, לעומת 750,000 ו-9.9% בשנת 2009. תחזיות לגידול האוכלוסייה מנבאות כי בשנת 2035 האוכלוסייה החרדית כבר תמנה 2,171,113 איש ותהווה 17.9% מכלל אוכלוסיית ישראל, עם יותר מ-50% ילדים ובני נוער עד גיל 18.

לחברה החרדית מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים ותרבותיים, אשר עלולים כשלעצמם להוות גורמי סיכון שיובילו להזדקקות לשירותי הרווחה, והם גם משפיעים על דפוסי הצריכה של שירותי הרווחה ועל אופן העבודה של שירותי הרווחה עם האוכלוסייה. מאפיינים אלו, וכן קצב הגידול המהיר של האוכלוסייה, מצביעים על שינוי דמוגרפי משמעותי, המחייב היערכות של השירותים הציבוריים – ובפרט של שירותי הרווחה – לגידול הצפוי ולהתאמת המענים לאוכלוסייה זו.

משרד הרווחה והביטחון החברתי (להלן: משרד הרווחה) פנה אל מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לסייע לו לבחון האם וכיצד להתאים את מערך השירותים שהוא מספק לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית ולמאפייניה הייחודיים.

מטרות המחקר

1. לאפיין את דפוסי השימוש של האוכלוסייה החרדית בשירותי רווחה
2. למפות את המאפיינים החברתיים והתרבותיים של החברה החרדית שמשפיעים על דפוסי השימוש בשירותי רווחה
3. לבחון את השימוש שעושה האוכלוסייה החרדית במעני רווחה בלתי פורמליים
4. להמליץ על צעדים להתאמת שירותי משרד הרווחה לצורכי האוכלוסייה החרדית ולהיערכות מבחינת כוח אדם הדרוש לכך

שיטה

מקורות המידע למחקר היו:

1. ניתוח נתונים מנהליים של משרד הרווחה לשנים 2021-2024 על מקבלי שירות בעלי תיק פעיל יהודים חרדים ושאינם חרדים, מן הקבצים אוכלוסייה, נתוני יסוד, מס"ר ותעסוקה
2. ראיונות עומק עם 14 אנשי מקצוע ובעלי תפקיד נוספים מתחום הרווחה של האוכלוסייה החרדית

3. שתי קבוצות מיקוד עם שש עובדות משתי מחלקות לשירותים חברתיים בערים חרדיות
4. סקירת ספרות מקצועית

בכל שלבי המחקר, לווה צוות המחקר על ידי מומחית לחברה החרדית והיא סייעה בפרשנות הממצאים ובקישורם לתהליכים חברתיים המתרחשים בה.

ממצאים

1. מאפיינים של החברה החרדית שמשפיעים על תחום הרווחה

לחברה החרדית מאפיינים דמוגרפיים, כלכליים, חברתיים ותרבותיים, שמשפיעים על צורכי הרווחה של האוכלוסייה וכן על הנגישות שלה לשירותי הרווחה.

מאפיינים דמוגרפיים וכלכליים שעלולים לגרום למצבי מצוקה. שיעורי תעסוקה נמוכים של הגברים, שכר נמוך של הנשים העובדות, הכנסה נמוכה למשק בית, גיל נישואין צעיר ופריון ילודה גבוה, וכן משפחות גדולות, גורמים לשיעורי עוני גבוהים בקרב חרדים – בשנת 2024 היה שיעור המשפחות מתחת לקו העוני 33% באוכלוסייה החרדית ו-14% באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית. אף שהחרדים אינם תופסים עוני כמצב מצוקה ועל אף מוסדות הסיוע החרדים הרווחים בקהילה (גמ"ח), מן הראיונות עלה כי צירוף הגורמים משפחה גדולה ומצב כלכלי ירוד, עלול להביא למצוקה נפשית בשל הקושי להתמודד עם המחסור ועם ריבוי הצרכים.

הסתגרות, התבדלות וחוסר אמון במוסדות המדינה. מראיונות העומק עלה שהאוכלוסייה החרדית נמנעת מפנייה אל שירותי הרווחה כאשר אחד מחבריה מצוי במצוקה. הסיבות המרכזיות לכך הן חשש מהיטמעות בחברה הכללית ורצון לשמר את צביון החיים החרדי, חוסר אמון במדינה ובמוסדותיה, וחשש שהפנייה לשירותי הרווחה תפגע בשמה הטוב של המשפחה ובמיוחד באפשרויות השידוך של ילדי המשפחה. עוד עלה כי הימנעות לאורך זמן מפנייה לסיוע מחמירה את מצב המצוקה ואת חוסר האמון בשירותי הרווחה, שכן המשפחות מגיעות למחלקות לשירותים חברתיים רק כאשר המצוקה כבר החמירה. בשלב זה שירותי הרווחה מתקשים להעניק טיפול מועיל ומספק ונוצר מעגל שבו חוסר האמון במערכת גדל.

2. מבנה החברה החרדית ומוסדותיה

בראש החברה החרדית עומדת הנהגה רבנית הנתפסת כסמכות עליונה, והציבור נשמע לה בכל תחומי החיים. כדי לשמור על אורח החיים החרדי, ההנהגה פועלת לבידול האוכלוסייה החרדית מן האוכלוסייה הכללית וככל האפשר לצמצום חשיפתה לתכנים שאינם עולים בקנה

אחד עם ערכי הדת ועם התרבות החרדית. מן הראיונות עלה כי השאיפה לבידול ולהסתרה גורמת לכך שלרוב ההנהגה מעדיפה לטפל בבעיות בקהילה על פני פנייה לשירותי הרווחה. ההחלטה אם לפנות לגורמי הרווחה או להותירם לטיפול בקהילה, תלויה במידה שבה ההנהגה סבורה כי התועלת בפנייה לשירותי הרווחה עולה על מחירה. מחיר זה עשוי לכלול חשיפה לאוכלוסייה הכללית, פגיעה באורח החיים החרדי, או חשיפת בעיות המתרחשות בקהילה החרדית בפני מוסדות המדינה.

שירותי רווחה חלופיים של הקהילה החרדית. מן הראיונות עלה שהציבור החרדי מעדיף לפנות לעמותות ולמוסדות חרדיים שמספקים שירותי רווחה חלופיים, וגם כי ההנהגה הרבנית מעדיפה להפנות את הציבור אליהם. הפנייה לשירותים החלופיים נובעת מרצון הציבור להימנע מן הסטיגמה ומן החשיפה הכרוכות בשימוש בשירותים הפורמליים, אך גם בשל הבירוקרטיה הפחותה בשירותים החלופיים.

עם זאת, מן הראיונות עלה כי חלק מן השירותים החלופיים האלה אינם מספקים חלופה ראויה לשירותים הציבוריים, שכן בחלקם אין הקפדה מספיקה על כללי אתיקה או על סטנדרטים מקצועיים. עוד עלה כי לצד העמותות והמוסדות החרדיים, יש מטפלים חרדים שנותנים שירות במסגרת פרטית עוד בטרם צברו די ניסיון מקצועי במסגרות ציבוריות או בעמותות. לפיכך גם חלק מן השירותים הפרטיים אינם עומדים ברמה המקצועית הנדרשת.

3. התאמה תרבותית של פרקטיקות, שירותים ומסגרות

בשנת 2022, היה שיעור החרדים בדירוג העובדים הסוציאליים בשירות המדינה 1%. המשמעות היא שלמרבית העובדים הסוציאליים שעובדים עם האוכלוסייה החרדית אין רקע חרדי, גם אם כולם או מרביתם דתיים. מן הראיונות עלה כי יש צורך בפעילות מערכתית שיטתית שתדאג להתאים תרבותית את שירותי הרווחה ואת מסגרות הרווחה כך שיהלמו את אורח החיים החרדי ולהדריך את כוח האדם העובד עם האוכלוסייה במאפייניה הייחודיים. התאמה תרבותית היא חיונית לשיתוף הפעולה של הציבור החרדי, עד כדי כך שלעיתים הקפדה על שימוש בשפה מסוימת, על סוג כשרות או על נוהג, תהיה מכריעה אם מצוקה של פרט, בוגר או ילד, תקבל מענה.

■ **היכרות עם השפה וכללי ההתנהגות הייחודיים לחברה החרדית.** החברה החרדית מתאפיינת בשפה ובמנהגים ייחודיים שלרוב אינם מוכרים למי שאינו חרדי. המרואיינים ייחסו חשיבות רבה לכך שאנשי המקצוע שעובדים עם הציבור החרדי יכירו היכרות עמוקה את 'השפה החרדית', ילמדו משמעויות חלופיות שהחברה החרדית מייחסת למילים מוכרות, ויפנימו את כללי ההתנהגות הייחודיים לה. מן הראיונות עלה כי איש מקצוע שאינו בקיא בטרמינולוגיה

ובכללי ההתנהגות החרדיים, עלול לפספס מצבי מצוקה של פונים. עוד עלה כי חוסר היכרות עם השפה ועם כללי ההתנהגות עלול להוביל לניכור ולאובדן אמון של האוכלוסייה החרדית בשירותי הרווחה, ולהימנעות מהסתייעות בשירותים. היו מרואיינים שצינו שיש חרדים שמעדיפים לקבל שירות מאנשי מקצוע המרוחקים מן הקהילה החרדית. חלקם משום שהם סבורים שבדרך זו מידע עליהם לא ידלוף לקהילה, וחלקם משום שהם מרגישים שבפני אנשי מקצוע שאינם חרדים הם יכולים לחשוף תחושות ומעשים שאינם עולים בקנה אחד עם המוסכמות של העולם החרדי. אולם, גם להעדפה זו יש לתת מענה ולהכשיר גם את אנשי המקצוע האלה לזהות את המצוקות של הפונים החרדים.

■ **הפרדה מגדרית של שירותים ומסגרות.** הציבור החרדי מקפיד על הפרדה מגדרית של כל המסגרות, החל מן הילדות המוקדמת. פירוש הדבר הוא שכיום חלק ממסגרות הרווחה וחלק מן השירותים אינם מותאמים להעדפה זו. המרואיינים הדגישו את הצורך בהפרדה מגדרית של השירותים.

■ **התאמה למנהגי זרמים וקבוצות משנה בציבור החרדי.** בקהילה החרדית שלושה זרמים מרכזיים: חסידים, ליטאים וספרדים. לכל זרם פרשנות הלכתית מובחנת, מנהגים ייחודיים, מוסדות חינוך נפרדים והנהגה רבנית משלו. מן הראיונות עלה צורך בהתאמה תרבותית של השירות ושל ההתנהגות נותני השירותים למאפיינים ולצרכים הייחודיים של הזרמים, למידת ההקפדה והחומרה הנהוגות בכל אחד בנוגע לכללי טיפול במזון, להתנהגות בציבור ולקודים של לבוש.

4. פתרונות קהילתיים לעבודת הרווחה עם הקהילה החרדית

אופיה הקהילתי והסגור של החברה החרדית, החשש מחשיפה ומאובדן צביון החיים החרדי, לצד מעמדם של הרבנים מנהיגי הקהילה, משמעותם כי על שירותי הרווחה להתאים את מודל העבודה עם הציבור החרדי, מעבודה עם פרטים ומשפחות לעבודה עם קהילה ובמיוחד עם מנהיגיה. במשך השנים צמחו 'מן השטח' יוזמות מקומיות, שנועדו לתווך בין שירותי הרווחה ובין ההנהגה הרבנית והקהילה החרדית:

■ **רבנים המתווכים בין שירותי הרווחה לקהילה.** רבנים דומיננטיים המשמשים הן גורם להיוועצות עבור עובדים סוציאליים בדרכי העבודה עם הקהילה, הן גורם שמפנה את חברי הקהילה לשירותי הרווחה המתאימים.

■ **מועצת רבנים לענייני רווחה.** מועצת רבנים היא גוף שכולל כמה רבנים ומספק הכשר לשימוש בשירותי הרווחה ומסייע לביסוס האמון בין המטופלים למחלקות לשירותים חברתיים. המועצה דנה בסוגיות הלכתיות הנוגעות לדילמות בענייני רווחה, והיא משמשת גוף מיעץ לרבנים המתווכים ומסייעת לעובדים הסוציאליים בעבודה עם הקהילה. לעיתים

נציגים של ועד הרבנים או מועצת הרבנים משתתפים בדיונים רגישים בוועדות תכנון טיפול והערכה, ומסייעים בתיווך הן לאנשי המקצוע הן למקבלי השירות.

■ **‘זקנים’ או ‘עסקנים’ המקשרים בין שירותי הרווחה לקהילה ולרבנים.** ‘עסקנים’ ו‘זקנים’ הם אנשים דומיננטיים בקהילה שמעורים במתרחש בה, יש להם מעמד בה וגם קשר עם ההנהגה הרבנית. הם יכולים לסייע להגיע אל הרבנים, ולעיתים גם לאנשים שזקוקים לסיוע מקצועי של המחלקות לשירותים חברתיים. היעזרות בהם מעלה את יחסי האמון שבין הקהילה לשירותי הרווחה.

■ **נשים חרדיות מלוות ונשים חרדיות מגשרות.** לנוכח ההקפדה של הציבור החרדי על הפרדה מגדרית, צמחו מודלים הנעזרים בנשים מן הקהילה: מלוות ומגשרות. הנשים נוכחות בממשקים שבין המשפחות לעובדות הסוציאליות, ומסייעות בנושאים שמקובל יותר שנשים תעסוקנה בהם בחברה החרדית. **המלוות** מדריכות אימהות, מסייעות למשפחות המתקשות לתפקד תפקוד בסיסי ומסייעות במיצוי זכויות. **המגשרות** מסייעות לעובדות הסוציאליות בקשר עם מקבלות השירות, ומייעצות בסוגיות של התאמה תרבותית לצרכים, לעולם המושגים ולשפה של הקהילה החרדית.

5. מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים

בשנת 2023 היו רשומים במחלקות לשירותים חברתיים 190,282 יהודים חרדים (14% מן האוכלוסייה החרדית) ו-639,418 יהודים שאינם חרדים (10% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית). בשנת 2024 היו רשומים 201,705 יהודים חרדים (14% מן האוכלוסייה החרדית) ו-658,415 יהודים שאינם חרדים (10% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית).

בשנת 2024 ל-65% מן החרדים ול-40% מן היהודים שאינם חרדים שהיו רשומים במחלקות לשירותים חברתיים לא הוגדרה נזקקות פרט, שכן הם נרשמו כחלק ממשק הבית של מקבל שירות בעל נזקקות. מרבית הרשומים שלא הוגדרה להם נזקקות פרט היו בני 0-17 (שליש מן החרדים ורבע מן היהודים שאינם חרדים). בניקוי הרשומים שלא הוגדרה להם נזקקות פרט, שיעור מקבלי השירות במחלקות כשיעור מן האוכלוסייה היה דומה בשתי הקבוצות: 4.7% מן החרדים ו-6.5% מן היהודים שאינם חרדים.

בהלימה למאפיינים הדמוגרפיים באוכלוסייה, החרדים מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים הם צעירים – 57% בני 0-17 ו-4% בני 65+ (לעומת 32% ו-25% בקרב יהודים שאינם חרדים). מרבית החרדים הרשומים במחלקות מעל גיל 25 נשואים ומיעוטם גרושים.

נזקקויות משק בית. התפלגות אשכול נזקקויות משק הבית לפי קבוצות גיל מראה כי ליותר חרדים נרשמת נזקקות משק בית בשל בעיות הנגרמות ממאפיינים, כלומר קשיים שהם יותר

"אובייקטיביים", ופחות בשל קשיים בתוך המשפחה. נזקקות משק הבית השכיחה ביותר בשתי הקבוצות באוכלוסייה היא 'מוגבלות', והיא נרשמה באחוזים גבוהים יותר בקרב חרדים לעומת בקרב יהודים שאינם חרדים – 30% לעומת 22%, בהתאמה. נזקקות משק הבית השנייה בשכיחותה בקרב החרדים היא 'עוני רב ממדי מתמשך' – 11%, והשלישית היא 'קשיים בין הורים לילדיהם' – 8%. נזקקות משק הבית השנייה בשכיחותה שנרשמה ליהודים שאינם חרדים היא 'זקנה – אזרח ותיק' – 14%.

נזקקויות פרט. נזקקות הפרט השכיחה ביותר שנרשמה בקרב החרדים היא 'מצוקה רגשית' – 22%. נזקקות הפרט השנייה בשכיחותה בקרב חרדים היא 'קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות' – 16%, ולאחריה 'קשיים בהתפתחות הילד' – 14%. נזקקות הפרט השכיחה ביותר שנרשמה ליהודים שאינם חרדים היא 'קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות' – 20%, ולאחריה 'מצוקה רגשית' ו'קשיים בצריכת שירותים ומיצוי זכויות' – 19% לשתייה.

בקרב בני 0-17 שהוגדרה להם נזקקות פרט, הנזקקות הנפוצה ביותר בקרב חרדים היא 'קשיים בהתפתחות הילד' (33% לעומת 26% בקרב יהודים שאינם חרדים), ובקרב יהודים שאינם חרדים הנזקקות הנפוצה ביותר היא 'מצוקה רגשית' (28% לעומת 23% בקרב חרדים).

בקרב בני 65+ שהוגדרה להם נזקקות פרט, הן לחרדים הן ליהודים שאינם חרדים נרשמה נזקקות 'קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות' בשיעורים הגבוהים ביותר, אך בשיעורים גבוהים יותר לחרדים לעומת שאינם חרדים, 38% לעומת 32%. הנזקקות השנייה בשכיחותה היא 'קשיים בצריכת שירותים ומיצוי זכויות', 17% בקרב חרדים לעומת 29% בקרב יהודים שאינם חרדים. בשתי הקבוצות, ל-14% נרשמה נזקקות 'בדידות ואו היעדר מערכות תמיכה'.

6. מקבלי שירות במסגרות רווחה

על פי נתוני קובץ מס"ר במשרד הרווחה, בשנת 2023 קיבלו שירותים במסגרות הרווחה 59,964 חרדים ו-204,217 יהודים שאינם חרדים, ובשנת 2024 קיבלו שירות במסגרות 63,389 חרדים ו-209,510 יהודים שאינם חרדים (בשנים 2023-2024, מקבלי השירות במסגרות היו כ-4.5% מן האוכלוסייה החרדית וכ-3.2% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית). בשנת 2024, 32% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה שהו במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 17% מן היהודים שאינם חרדים. נתון זה כולל 14,753 מקבלי שירות ב'מוסדות ציבור' מטעם מינהל רכש, תשתיות ותפעול ששהו כולם בפנימיות, מרביתם בנים חרדים בני 0-17. ללא מי ששהו ב'מוסדות ציבור', 12% מן היהודים החרדים מקבלי השירות במסגרות הרווחה שהו במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 16% מן היהודים שאינם חרדים.

בשנת 2024, 27% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה, קיבלו שירות מטעם מינהל מוגבלות, לעומת 28% מן היהודים שאינם חרדים; 36% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה, קיבלו שירות מטעם מינהל שירותים אישיים וחברתיים, לעומת 34% מן היהודים שאינם חרדים; ו-11% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה, קיבלו שירות מטעם מינהל של"מ, לעומת 13% מן היהודים שאינם חרדים. שיעור מקבלי שירותים במסגרות מטעם מינהל אחרים ותיקים היה כי שמונה בקרב יהודים שאינם חרדים לעומת בקרב חרדים (24%-3% בהתאמה). 23% מן החרדים קיבלו שירות ב'מוסדות ציבור' מטעם מינהל רכש לעומת 1% מן היהודים שאינם חרדים, כאמור, מרביתם בני 0-17 ששהו בפנימיות.¹ הבדלים אלו משקפים את הדמוגרפיה ואת אורח החיים של שתי הקבוצות באוכלוסייה – שיעור גבוה יותר של זקנים באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית לעומת באוכלוסייה החרדית, ונטייה לשלב בני נוערים חרדים במוסדות חינוך הכוללים לינה.

שוהים במסגרות רווחה חוץ-ביתיות. בשנת 2024, 34,879 יהודים שאינם חרדים ו-20,543 יהודים חרדים שהו במסגרות רווחה חוץ-ביתיות. בקרב מי ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, 89% הם גברים ו-11% נשים, ובקרב היהודים שאינם חרדים, 61% הם גברים ו-39% נשים.

מתוך החרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, 71.8% שהו ב'מוסדות ציבור', 11.5% שהו במסגרות מטעם 'ילד ונוער' ו-6.3% שהו במסגרות מטעם 'אגף מש"ה'. ללא מי ששהו ב'מוסדות ציבור', 31.9% שהו במסגרות מטעם 'ילד ונוער', 19.2% שהו במסגרות מטעם 'אגף מש"ה' ו-10.2% במסגרות מטעם 'נוער וצעירים'. מתוך היהודים שאינם חרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, 28% שהו במסגרות מטעם 'אגף מש"ה', 22% במסגרות מטעם 'ילד ונוער', 10.1% במסגרות מטעם 'שיקום ונכים' ו-8.6% במסגרות מטעם מינהל אחרים ותיקים.

מרבית החרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות הם בני נוערים בגילי 0-17, שהם 67% מכלל החרדים והחרדיות ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, מרביתם, כאמור, ב'מוסדות ציבור'. בקרב יהודים שאינם חרדים, 34% מן הגברים והנערים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות היו בני 0-17 ו-11% בני 17-65, ו-29% מן הנערות והנשים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות היו בנות 0-17 ו-18% בנות 65+. מרבית בני ובנות 65+ במסגרות חוץ-ביתיות, שהו במסגרות מטעם מינהל אחרים ותיקים.

¹ החל משנת 2021 מינהל הרכש מממן את מקבלי השירות ממסגרות 'מוסדות ציבור' שהיו ממומנים עד לשנה זו על ידי מינהל שירותים אישיים וחברתיים.

תחזיות אוכלוסייה לעשורים הבאים מראות כי האוכלוסייה החרדית צפויה לגדול במידה ניכרת, ובתוכה צפויה לגדול במיוחד קבוצת הילדים בני 0-17. ממצאי המחקר מראים כי לחברה החרדית מאפיינים דמוגרפיים, כלכליים, חברתיים ותרבותיים, שמשפיעים על צורכי הרווחה של האוכלוסייה ועל נגישותה לשירותי הרווחה. שיעור גבוה של משפחות גדולות מאוד, שיעור נמוך של גברים עובדים והכנסה נמוכה למשק בית, תורמים לשיעורי העוני הגבוהים באוכלוסייה החרדית. חשש מחשיפה של הציבור החרדי לאוכלוסייה הכללית, נטייה להתבדלות מתוך רצון לשמור על צביון החיים החרדי וחוסר אמון במוסדות המדינה, הם חסמים מפני פנייה של הציבור החרדי לקבלת סיוע משירותי הרווחה.

ההנהגה הרבנית משפיעה מאוד על הנגישות של הציבור החרדי לשירותי הרווחה. בהיותה מוסד מנהיגותי דומיננטי בחיי הקהילה החרדית, ההנהגה הרבנית פועלת לשימור אורח החיים החרדי באמצעות בידול הקהילה מן האוכלוסייה הכללית ובמקרים רבים תעדיף טיפול פנימי של הקהילה בבעיותיה על פני פנייה לשירותי הרווחה. לכן, הציבור החרדי מעדיף לפנות לעמותות ולמוסדות חרדיים שמספקים שירותי רווחה חלופיים, זאת אף שלעיתים הם אינם מספקים חלופה מקצועית ראויה לשירותים הציבוריים.

על אף החסמים התרבותיים שבגינם הציבור החרדי נמנע מלפנות לשירותי הרווחה, מספר הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים שהוגדרה להם נזקקות כשיעור מן האוכלוסייה, דומה בשתי הקבוצות: 4.7% מן החרדים ו-6.5% מן היהודים שאינם חרדים. לשיעורים גבוהים יותר של חרדים נרשמה נזקקות משק בית 'מוגבלות', וליותר יהודים שאינם חרדים נרשמה נזקקות 'זקנה – אזרח ותיק'. ליותר חרדים נרשמה נזקקות פרט 'קשיים בהתפתחות הילד', וליותר שאינם חרדים נרשמה נזקקות פרט 'מצוקה רגשית'. הבדלים אלו ניכרים כאשר בוחנים את הנזקקויות לפי קבוצות גיל, ובמיוחד הם בולטים בקבוצת הגיל 0-17.

ההבדלים בנזקקויות מוסברים באמצעות אחוז הילדים הגבוה ואחוז הזקנים הנמוך בקרב החרדים, ובאחוז גבוה יותר של זקנים בקרב היהודים שאינם חרדים. אולם הם גם מצביעים על כך שיותר חרדים לעומת יהודים שאינם חרדים מגיעים לשירותי הרווחה בגין קשיים שנתפסים כ"אובייקטיביים", כמו מוגבלות וקשיים בהתפתחות. ייתכן שדפוס זה נובע מהימנעות של הציבור החרדי מדיווח על בעיות במשפחה, כפי שעלה בראיונות העומק, וייתכן שבשל שיעור גבוה של ילדים עם קשיי התפתחות ושל אנשים עם מוגבלות.

ההבדלים בהרכב הגילי של הקבוצות באוכלוסייה ובאורח החיים, מסבירים גם את ההבדלים בין מקבלי השירותים במסגרות הרווחה. בשנת 2024 היה שיעור מקבלי שירותים במסגרות מטעם מינהל אזרחים ותיקים פי שמונה בקרב יהודים שאינם חרדים לעומת בקרב החרדים, רובם במסגרות בקהילה. בשנה זו 32% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה שהו במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 17% מן היהודים שאינם חרדים. מרבית החרדים ששהו במסגרות

חוץ-ביתיות היו בנים ונערים בני 0-17 ששהו ב'מוסדות ציבור', וקיבלו תמיכה כנזקקים בפנימיות מטעם מינהל רכש. ללא השוהים ב'מוסדות ציבור', שיעור החרדים והיהודים שאינם חרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות עמד על 12% ו-16%, בהתאמה.

שיעורי עוני גבוהים, קיומן של משפחות דלות במשאבים חומריים ונפשיים שמתקשות להתמודד עם מצוקות פיזיות ונפשיות של בני המשפחה, הובילו במשך השנים לצמיחה 'מן השטח' של יוזמות מקומיות, שנועדו להתמודד עם אופיה הקהילתי והסגור של החברה החרדית ועם החשש מפני פנייה לשירותי הרווחה. היוזמות מדגישות תיווך בין שירותי הרווחה ובין ההנהגה הרבנית והקהילה החרדית, ובהן מודלים של רבנים מתווכים, מועצת רבנים לענייני רווחה, עבודה עם 'עסקנים' ו'זקנים' ומודלים של נשים מלוות ומגשרות. כאשר הן מצליחות, היוזמות משפרות את האמון של הקהילה החרדית בשירותי הרווחה, מגשרות על פערי התרבות ומסייעות בתיווך נושאי הרווחה הרגישים כל כך.

כיווני פעולה

כדי להיערך לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית ולהתמודד עם החסמים המונעים מן האוכלוסייה לפנות לשירותי הרווחה, מוצעים כיווני הפעולה שלהלן:

1 להקים יחידה ייעודית במשרד הרווחה להתאמת העבודה עם האוכלוסייה החרדית

- היחידה תכלול תקן או תקנים לאנשי מקצוע חרדים בתפקידי מפתח ביחידה
- היחידה תהיה אחראית לגיבוש תורת עבודה, להכשרות לעובדים ולמנהלים, להתאמה תרבותית של שפה ודרכי התנהגות ולהתאמה תרבותית של השירותים
- היחידה תגבש מנגנון לשילוב מודלים מוצלחים לעבודה עם האוכלוסייה החרדית שצמחו מן השטח, במחלקות לשירותים חברתיים ברחבי הארץ (למשל, רבנים מתווכים, מועצת רבנים לענייני רווחה, עבודה עם עסקנים, נשים מלוות ומגשרות)
- היחידה תמפה באופן שיטתי ומתמשך מודלים חדשים שיצמחו מן השטח, תדע להעריך את מידת הצלחתם ותמליץ על הפצת המודלים המוצלחים

2 להתאים תרבותית את הפרקטיקות המקצועיות של העובדים עם האוכלוסייה החרדית

- להסדיר הכשרה לכשירות תרבותית לעובדים הסוציאליים שאינם חרדים, שתכלול היכרות עם שפה, מונחים, כללי התנהגות והיבטים הלכתיים וקהילתיים של האוכלוסייה החרדית, שהם מפתח לעבודה מוצלחת עימה. ככל האפשר, יש להתנות את ההשתתפות בהכשרה בעבודה במחלקות ובמסגרות שבהן שיעורים גבוהים של חרדים

- לתמרץ עובדים סוציאליים חרדים לעבוד במחלקות לשירותים חברתיים בריכוזי אוכלוסייה חרדית ולפעול לשימורם (לנוכח הנטייה של אנשי טיפול חרדים למהר ולעבור למגזר הפרטי)
- לפעול להגדלת מספר מסגרות הלימוד המותאמות לאוכלוסייה החרדית, או להתאים מסגרות ייעודיות לאוכלוסייה זו בתוך מוסדות הכשרה שמיועדים לכלל האוכלוסייה בישראל

3 להתאים את השירותים למאפיינים הדמוגרפיים של האוכלוסייה החרדית, ובמיוחד לשיעור הגבוה של ילדים, לשיעור הנמוך במיוחד של זקנים ולשיעור העוני הגבוהים, למשל:

- למקד את שירותי הרווחה באזורים חרדיים בעבודה עם משפחות וילדים, לנוכח שיעורם הגבוה באוכלוסייה החרדית בכלל ובקרב בעלי התיקים הפעילים במחלקות לשירותים חברתיים בפרט
- למסד מערך של שיתוף פעולה בין גורמי החינוך והרווחה, לנוכח ריבוי הילדים ובני הנוער באוכלוסייה החרדית, מרכזיותם והשפעתם על המשפחות, ולנוכח תפיסת הנשירה ממערכת החינוך החרדית כגורם סיכון להתרחקות מן הקהילה החרדית
- לשים דגש על אימהות חרדיות ועל זיהוי גורמי סיכון נפשיים, בריאותיים או תעסוקתיים עבורן, כיוון שהן אחראיות להתנהלות המשפחה ולמצב הכלכלי של הבית, במיוחד במשפחות דלות במשאבים חומריים ונפשיים

4 להתאים את השירותים לצרכים ההלכתיים והתרבותיים של האוכלוסייה החרדית

- להפריד את השירותים ואת המסגרות לבנים ולבנות, לגברים ולנשים
- להתאים את השירותים לצרכים הייחודיים של הזרמים בציבור החרדי, למידת ההקפדה והחומרה הנהוגות בכל אחד מהם בנוגע לכשרות, להתנהגות בציבור ולקודים של לבוש

5 לגבש מנגנון עבודה מובנה של המחלקה לשירותים חברתיים עם ההנהגה הרבנית ביישוב

- למנות רב כעובד מן המניין באגף הרווחה העירוני שתפקידו לשמש מנהל קשרי קהילה ורווחה
- לעבוד עם ראשי הקהילה או עם גורמים שמעורים בקהילה כדי שאפשר יהיה לאתר ילדים בסיכון, מבוגרים במצוקה ומשפחות מודרות

6 להתאים את היקף כוח האדם ואת מספר המחלקות לשירותים חברתיים למאפייני היישובים החרדיים

- להתאים את היקף כוח האדם במחלקות לשירותים חברתיים שברכיזי אוכלוסייה חרדית לעומס הייחודי שכרוך בעבודה עם משפחות גדולות ולמספר הגדול יחסית של מקרים מורכבים בציבור החרדי
 - להגדיל את מספר המחלקות לשירותים חברתיים בשכונות חרדיות גדולות או בסמוך להן, כדי להקל את הנגישות אליהן בתוך המרחב הפיזי של היישוב
-